

A importancia dos Cantos de Berce na socialización do neno e na creación dos vínculos afectivos

Rafael Quintía Pereira

O bebé necesita para nutrirse, para moverse e, en definitiva, para sobrevivir da presenza doutros membros da especie que, mediante os coidados necesarios, garanten a súa supervivencia. Medra e se desenvolve nun contorno de relacións biolóxico-orgánicas, psicolóxicas, socioculturais e histórico-políticas nas que o individuo desenvolverá a súa vida vinculado como membro dunha comunidade de vida.

Os nenos amosan unha predisposición sensorio perceptual moi temperá ó que lles rodea, un interese por se expresaren e interactuaren con ese contorno, polo que a sociabilidade do neno ocorre moi cedo, a partir dunha certa consciencia de si mesmo, dunha idea de subxectividade. Os cantos de arrolar axudan e favorecen esta subxectividade necesaria para a sociabilidade, pois estas capacidades sensorio perceptuais, emocionais e comunicativas convenientemente apoiadas, orientadas e participadas polos coidadores permiten a aparición da relación social temperá por excelencia: ó vínculo. Neste senso, os pais subxectivizan prontamente os seus fillos atribuíndolles individualidade, personalidade e intencionalidade. A esta subxetividade tamén axudan os cantos de arrolar, como se reflicte da análise dos seus versos e do diálogo que establecen entre nai e fillo.

Teño eu unha filliña,
lista como un allo é;
aínda non ten un ano
e xa anda polo pé

Esta relación afectivo-cognitiva inclúe, entre outras, as experiencias de nutrición, de coidado, de protección, de seguridade ou de soporte emocional (no que entran os cantos de berce) que son despregadas por parte dos seus coidadores. Este vínculo é a orixe da sociabilidade, un contorno afectivo e comunicativo que nos constrúe como seres humanos. A antropóloga Eugenia Ramírez Goicoechea explica como a longa intimidade entre nai e fillo é o primeiro escenario para a construción afectiva da socialidade, e é neste ámbito de intimidade entre coidador e neno onde xogan un papel importante os cantos de arrolar xa que axudan a establecer esta relación privilexiada cognitivo-emocional co seu coidador. O vínculo opera como plataforma de seguridade emocional a partir da cal o bebé desenvolve a súa curiosidade e as capacidades exploratorias do novidoso mentres que á vez se protexe do estraño. Está demostrado que unha experiencia emocional e afectiva deficitaria podería producir retrasos cognitivos.

Durme ben, durme meu rolo,
que non hai berce coma o colo,
durme, meu rolo!

As emocións implican unha visión sobre o mundo e sobre o social. As emocións e os sentimentos dan forma colectiva á experiencia e á identidade do grupo e a isto axudan as narracións, os contos ou os chistes que se lles contan ós nenos e, como non, as cantigas (e as cantigas de berce en particular) xa que son o primeiro contacto co mundo musical. Vemos, xa que logo, que o emocional ten consecuencias estruturais para o social pero, ademais, o emocional é fundamental para o mantemento das lealdades e vínculos grupais, de aí a súa suma importancia.

É precisamente neste contexto de socialización e enculturación do neno onde as cantigas de berce toman importancia pois axudan a reforza-lo vínculo. Os cantos de berce son unha demostración de cariño e tenrura, unha forma de linguaxe que establece unha ligazón especial entre os pais e o neno. Aquelas cantigas que escoitamos ós nosos pais cando nos arrolaban quedan por sempre gravadas no subconsciente da xente, son o primeiro contacto que temos coa nosa música tradicional, co sentido do ritmo e axudan a inicia-lo neno na lingua galega.

Pedro Chosco é o meu amigo,
que che me vén visitar:
cando Pedro Chosco vén
son horas de me deitar

A relación dos coidadores cos coidados é posible grazas a unha forma de comunicación específica que se chama *Infant Direct Speech* (IDS) ou fala directa dirixida ó bebé. É unha fala que emprega un ton e unha frecuencia alta, unha prosodia esaxerada que se repite moitas veces, frases curtas e separadas entre si, un falar amodiño, que respecta a vez e contesta polo neno. Este xeito de falar ten unha explicación. O umbral auditivo dos nenos é máis elevado có dos adultos, polo que os sons teñen que ser máis intensos para seren

detectados. De aí a funcionalidade do IDS que se configura nunha fala adaptada ás predisposicións perceptuais do neno, e a vence-las súas limitacións iniciais. Esta fala tamén inclúe unha comunicación corporal e xestual portadora de grande expresividade cognitiva e emocional. Nos cantos de berce podemos ver un exemplo deste tipo de fala dirixida ós bebés, á vez que son cantos cargados de expresividade e tenrura.

Miña meniña pequena,
tesouro de túa nai,
durme loguiño, meniña,
que che canto o anainai

Como explica Colwyn Trevarthen, os nenos aprenden a linguaxe sempre que a experimenten nun contexto interactivo no que estean presentes e vaian comprendendo a comunicación en relación coas intencións dos suxeitos cos que poden ir identificándose

dalgún xeito. Por iso, para o desenvolvemento é fundamental analiza-lo contexto social e cultural no que se produce. O contexto da interacción compartida que se dá na socialización humana inclúe de xeito progresivo o exercicio do contacto visual, a imitación, a codireccionalidade da mirada, o xesto de apuntar, unha atención conxunta (*joint attention*) e unha educación guiada desta atención. Un socialízase en formas de socialización culturalmente específicas. Existe pois certa variabilidade cultural en función da atribución de personalidade social ó neno, da cultura, do parentesco, dos tipos de matrimonio, da familia, da actividade económica, dos sistemas de valores, das metáforas cosmolóxicas, etc. Os cantos de arrolar ou de berce, como expresión popular dun pobo, reflicten todos estes aspectos socioculturais que inflúen na socializacións dos nenos.

Este meniño
que teño no colo
chámase Amaro,
Benito i Antonio

Outro aspecto interesante no que os cantos de berce, e os cantos e xogos infantís en xeral, cumpren unha función importante é aquel relacionado coa capacidade imitativa e a súa relación co desenvolvemento da linguaxe. Os bebés teñen unha capacidade imitativa e de desenvolvemento moi precoz e extraordinaria. A imitación responde a unha intención do bebé para reproducir-lo xesto do adulto. Os xestos que se imitan son os de abri-la boca, saca-la lingua, facer movementos con ela, sorrir, pecha-los ollos ou mover a man.

O meniño quere durmir,
gana de durmir non ten;
abre un ollo e pecha outro,
mira se súa nai lle vén

O sorriso social tamén é unha destas capacidades precoces dos bebés, e unha expresión social exclusivamente humana que se interpreta como indicio de alegría, receptividade e acollida de amizade. Tanto o sorriso social como o contacto visual son fundamentais para o establecemento da relación subxectiva e afectiva entre coidador e bebé. O comportamento social imitativo e a linguaxe maduran de xeito sincrónico e facilítanse mutuamente. Por iso determinadas actividades interactivas entre neno e coidador, como os cantos e os xogos manuais e corporais infantís que os adultos practican cos nenos e que requiren a atención destes, proporcionan unha estrutura repetitiva e estandarizada, unha focalización temática e unha participación alternada (*turn talking*) típica das conversacións e da fala humana, por medio dos cales se aprende o intercambio de roles, os rexistros de fala e os estilos adecuados ós mesmos nunha actividade de exploración conxunta da fala.

Soniño sono
vénteme a iste ollo,
pouquiño a pouco
vénteme a istoutro

Despois de todo o dito vemos, entón, como os cantos de berce non só teñen valor como forma de expresión do noso patrimonio musical senón que, asemade, teñen un gran valor pedagóxico para o neno. Segundo os expertos, as cantigas de berce son un estímulo que aumenta a resposta do neno cara ó mundo exterior, que favorece a súa sociabilidade e fomenta a aprendizaxe temperá. Estes cantos son de suma importancia para a aprendizaxe da fala, pois neles podemos atopar tódolos elementos que familiarizan o neno coa formación da linguaxe: as vocalizacións (ea, ea, ...), a repetición de sons (a roró, lala, orá...), a repetición de palabras familiares e frases (a coda), o interese por un tema concreto no que o bebé é o protagonista do relato, o uso de diminutivos. Supoñen inicia-lo neno na musicalidade e no ritmo unido ó movemento de arrolar. Ademais, estes cantos teñen efectos tranquilizantes, pois o contacto físico, as caricias e mecos regulan o comportamento e o stress infantil.

Este neno tenche sono,
tenche ganas de durmir;
ten un olliño pechado
e outro non o pode abrir.

A ro ro, meu neno
A ro ro meu sol,
dúrmeme anaquiño
do meu corazón.

Moitas veces os cantos de arrollo acompañanse do son tintinante dun axóuxere. Como ben apunta Pablo Carpintero —grande estudoso dos instrumentos galegos—, o ritmo de axitación marca o pulso da melodía interpretada pola nai. Este son de fondo, suave e constante, case hipnótico, axuda á relaxación do neno e a provocarlle o sono. Segundo recentes investigacións, o efecto tranquilizador e sedante dos sons rítmicos e suaves como o do axóuxere débese a que estes sons lembran o son intrauterino que acompaña o neno durante os meses de xestacións. Para o oído do neno serían á evocación do circular do sangue polos grandes vasos sanguíneos da nai. Ademais, o pulso dos cantos de berce aseméllanse ó pulso do latexar do corazón humano. Estas lembranzas sonoras, asociadas a aqueles estados de paz e sosego dentro do seo materno, producirían no neno o efecto sedante que procuramos para facilitarlle o sono.

Ven, sonín, ven polo carqueixedo,
ven sonín, ven adormentarme o neno;
ven sonín, polo camiño novo,
ven sonín e adorméntamo logo.

En canto á temática dos cantos de berce, esta é diversa e variada. Así hai cantos tranquilizadores, cantos tenros, cantos tristes, cantos que dan medo, con temática relixiosa, fantástica, incluso ameazantes como aquel que di: Durme, meu ruliño, durme que se non douche no cu. Todos eles conforman unha fermosa mostra na que podemos adiviña-los valores tradicionais, os medos, as crenzas e os moitos aspectos que conforman a rede social e cultural na que o neno medrará como persoa. Aquel contorno e contexto cultural, como dixemos, onde será socializado.

A Cristo San Xoán pediulle
que o sono non o levase
para ver baila-lo sol
o día da súa romaxe

Ora meu meniño,
Ora...ora...ora

De aí que se perdemos esta valiosa expresión da nosa cultura popular estaremos perdendo e renunciando a un dos elementos fundamentais da estrutura soporte da socialización e enculturación na que medrarán as futuras xeracións. Non debemos esquecer, xa que logo, que dende que nacemos estamos socializándonos grazas á intersubxectividade que establecemos cos nosos conxéneres a partir da relación do vínculo e, coñecen vostedes unha mostra máis fermosa do vínculo entre nai (ou pai) e fillo que os cantos de arrolar?

Non te troco, meu neno
non te troco, meu amor
nin pola prata da lúa
nin polo ouro do sol

Bibliografía:

-Carpintero, P. *Os instrumentos musicais na tradición galega*. Difusora de Letras, Artes e Ideas. Ourense, 2009

-Ramírez Goicoechea, E. *Evolución, cultura y complejidad. La humanidad se hace a sí misma*. Ed. Centro de Estudios Ramón Areces. Madrid, 2005